

VIATGERS I LITERATS ENTORN DE LA CATEDRAL DE GIRONA

NARCÍS-JORDI ARAGÓ

L'any 1285, quan el rei de França Felip l'Ardit va assetjar Girona, el rei Pere el Gran d'Aragó en persona va arribar a la ciutat per defensar-la. I quan Bernat Desclot, a la seva *Crònica*, dóna compte de l'estada del rei, deixa escrita aquesta famosa descripció: “E devets saber que la ciutat de Girona és posada en un socost, riba d'una ayga qui ha nom Ter, e és murada engir de bon mur e de forts qui és ben antich; e sus alt al cap de la ciutat, vers levant, és la sglésia de Santa Maria, qui és la seu major.”¹

D'aleshores ençà, són inesgotables els rius de tinta que ha fet vessar aquesta ciutat. I quasi sempre, en les seves descripcions o evocacions, persisteix la idea bàsica del text de Desclot: Girona és una ciutat posada sobre un turó, i en el lloc més alt hi ha l'església major de Santa Maria, és a dir, la catedral o la seu.

Aquí intentarem repassar, sense cap pretensió exhaustiva, les visions més significatives d'aquesta catedral que ens han arribat per dos camins diferents: el dels viatgers i el dels literats.

Veurem, d'una banda, la impressió fugaç que han deixat escrita els viatgers il·lustrats, els visitants ocasionals, els hostes de pas, els arquitectes i els artistes, els cronistes i els periodistes que han fet una visita breu o una estada accidental a la ciutat.

De l'altra, veurem les creacions literàries que han generat els memorialistes, els novel·listes i els poetes després d'una contemplació més llarga o més reposada de la seu.

Deixarem expressament al marge els historiadors i els qui s'han dedicat a descriure minuciosament la catedral amb estudis meritíssims, com ara els

¹ DESCLOT, Bernat, *Crònica*, vol. V, Ed. Barcino, Barcelona, 1951.

ja clàssics de Roig i Jalpí, Villanueva, Merino y la Canal, Street, Piferrer, Blanch i Illa, Roca i Figueras o el marquès de Lozoya.

1.- LA IMPRESSIÓ FUGAÇ: VIATGERS I VISITANTS

1.1.- La silueta

Els viatgers, generalment estrangers, dels quals tenim notícies a partir del segle XV, descriuen la ciutat presidida per la catedral, tot primer la romànica i després la gòtica, com un element essencial i inevitable de la silueta urbana. Així, l'any 1494, el geògraf tirolès Hieronymus Münzer fa constar que arriba a "la antigua y noble ciudad de Gerona, sede episcopal, famosa por su iglesia mayor"². L'any 1542, com si recités Desclot, el canonge portuguès Gaspar Barreiros repeteix que "en lo alto de la ciudad hay una iglesia catedral"³. L'any 1567, el cronista Lunardo Othobon, acompanyant de l'ambaixador venecià Segismondo Cavalli, anota que "l'església catedral és gran i bella, però falta molt per acabar-la"⁴. L'any 1672, el francès A. Jouvin parla igualment "de l'església major, ornada amb una alta torre"⁵.

L'any 1800, el militar Alexandre de Laborde diu que "l'edifici més important de Girona és la catedral, construïda dalt del cim de la muntanya i sobre un terreny molt elevat"⁶. I l'any 1862, el baró Charles Davillier, acompanyant del dibuixant i litògraf Gustave Doré, reitera que "la catedral és construïda sobre una altura que domina la ciutat"⁷. Ja en els nostres dies, l'any 1931, l'arquitecte Le Corbusier, de pas per Girona, no arriba a escriure res

² MUNZER, Jerónimo, *Viaje por España y Portugal*, Ediciones Polifemo, Madrid, 1991.

³ BARREIROS, Gaspar, *Corografía de algunos lugares que están en el camino*, Juan Álvarez, impresor, Coimbra, 1559.

⁴ MARQUÈS, Josep M., "Paso por Gerona de Segismondo Cavalli", a *Revista de Gerona*, núm. 84, Girona, 3r trimestre 1978.

⁵ JOUVIN, A., *Le voyageur en Europe*, Denis Thierry, editor, París, 1672.

⁶ LABORDE, Alexandre de, *Viatge pintoresc i històric. El principat*, Abadia de Montserrat, Barcelona, 1974.

⁷ DORÉ, Gustave i DAVILLIER, Charles, *Viaje por España, I*, ediciones Grech, Madrid, 1988.

però dibuixa en el seu bloc de notes un apunt amb la catedral emergint de les muralles, en el punt més alt de la silueta urbana.

1.2.- Els tresors

Tenim constància d'un sol viatger que, de pas per Girona, renuncia expressament a visitar la catedral. Es tracta de l'escriptor francès Jules Tellier. L'any 1889 descriu diversos indrets de la ciutat i anota, referint-se a la seu: "Hom diu que és meravellosa."⁸ Però no es decideix a entrar-hi. Segons l'excusa que dóna un benèvol Carles Rahola, "hi fa massa fred i ell no entén gaire d'arquitectura; el seu cos migrat cerca el sol dels carrers, l'anar i venir de la gent l'atrau més que l'interior del temple"⁹. Però Tellier és, òbviament, l'excepció que confirma la regla. Els visitants ocasionals de Girona entren a la catedral per admirar-ne la fàbrica i per descobrir-ne els tresors.

La primera impressió que hom rep en entrar a la catedral és la de la seva foscor. Així ho constata l'anglès Henry de Swinburne, l'any 1775: "La catedral era tan fosca en la seva capçalera que, a no ser per la tènue claror de dos ciris fumejants, no hauríem descobert que el baldaquí i l'altar eren de plata massissa."¹⁰ Quasi dos segles després, el 1954, la també anglesa Mary Hillgarth, de visita a Girona, anota en el seu diari: "Vaig pujar a la catedral. El sol es ponía darrere els últims esperons dels Pirineus, i el cel era tot encès, magnífic. A dins, no s'hi veia res, ja que no hi havia llum i, per tant, hom només era conscient d'alçada i amplada."¹¹

Quatre anys més tard, exercint més de cronista que de literat, l'escriptor Josep Pla ironitzava en un article periodístic: "Hay que encender muchas cerillas para tener una idea muy vaga e imprecisa de lo que la catedral tiene dentro."¹²

⁸ TELLIER, Jules, *Reliques*, Emile Paul Frères, París, 1890.

⁹ RAHOLA, Carles, "Visió gironina d'un escriptor francès", a *La Publicitat*, Barcelona, 23 març 1934.

¹⁰ SWINBURNE, Henry de, *Travels through Spain*, Samuel Henley, Londres, 1779.

¹¹ HILLGARTH, Mary, "La Girona de 1954 vista per una anglesa", a *Revista de Girona*, núm. 182, Girona, maig-juny 1997.

¹² PLA, José, "Calendario sin fechas: la fachada de la catedral de Gerona", a *Destino*, Barcelona, 1960.

Aquesta és una constant que es podria allargar fàcilment fins als visitants i turistes dels nostres dies. Malgrat la foscor, però, Swinburne descobreix, mig a les palpentes, l'altar i el baldaquí, i Hillgarth farà el mateix. Els tresors de la catedral s'imposen finalment als ulls del viatger, un cop acostumats a la penombra.

1.2.1.- *L'altar major*

Durant molt de temps, l'atenció dels forasters es concentra sobretot en el frontal de l'altar major, ignominiosament fos per fer front als impostos del francès després del setge de 1809.

S'hi refereix l'holandès Antoni de Lalaing, senyor de Montigny, oficial de l'exèrcit de Felip *el Bell*, quan visita Girona l'any 1501 en companyia del monarca: "El frontal de l'altar és una taula o làmina d'or fi (...) ple de pedrerries."¹³ Poc temps després, el 1542, també s'hi fixa el portuguès Gaspar Barreiros. Parla del "*guardapolvo*" de l'altar, que és d'argent, tot i que "la parte de delante (...) es de oro". El reconegut viatger Francisco de Zamora contempla la peça amb més fredor quan té ocasió de veure-la l'any 1785: "El frontal de plata, adornado con pedrería, es más rico que de mérito."¹⁴ L'any 1800, poc abans de la seva fatal destrucció, Alexandre de Laborde també expressa els seus dubtes: "La taula d'aquest altar té quatre cares; les dels dos costats i la de darrere són d'argent daurat (...); hom assegura que la de davant és d'or." L'any 1868, seixanta anys després de la seva desaparició, l'arquitecte austríac Ferencz Schultz escolta els qui havien pogut veure el frontal i el reconstrueix en un dibuix esquemàtic amb indicació de tots els seus elements i motius escultòrics.

A més del frontal, la majoria de visitants admiren el retaule de l'altar major, i alguns el baldaquí; dues peces que, com hem vist, Swinburne va descobrir enmig de la foscor. Molt abans que ell, Barreiros ja s'havia fixat detingudament en aquest "altar mayor, que muestran a los forasteros como cosa que de mucho esta iglesia se precia, el cual es de plata con su retablo y columnas".

¹³ LALAING, Antoine de, "Relación: primer viaje de Felipe el Hermoso a España", dins GACHARD, *Colección de los viajes de los soberanos de los Países Bajos*, F. Havez, Brussel·les, 1876.

¹⁴ ZAMORA, Francisco de, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Curial Edicions, Barcelona, 1973.

Després, l'any 1603, Bartomeu Joly dirà que la seu té “un altar major molt ric, amb un retaule de plata enriquit de pedres precioses”¹⁵. I el 1729, Etienne de Silouethe, inspector general del regne de França, visita la catedral i conclou que “el altar mayor es uno de los más ricos que haya en la Cristiandad, sea por la plata, sea por las pedrerías de que está adornado”¹⁶. El ja esmentat Zamora, mig segle després, es mostra més discret i afirma que “el altar mayor, de plata, aunque muy bajo, tiene trabajo de mérito para su tiempo”. Laborde, quinze anys més tard, al·ludirà al “baldaquí sostingut per quatre columnes de marbre vetejat” i al retaule d'argent “decorat amb moltes pedres precioses i amb figures repussades”. I Schultz el descriurà i el dibuixarà amb una precisió admirable. Més tard, el 1954, Hillgarth, ja refeta de la foscor de la primera visita, torna a girar els ulls vers aquests tresors i veu com “el retaule platejat i el baldaquí brillen en tons multicolors de malva, blau i púrpura, en contrast amb el fons fosc de la pedra grisa”.

1.2.2.- Els altres tresors

Altres tresors catedralicis criden, més o menys de passada, l'atenció dels viatgers. Lalaing s'entreté davant la sepultura del comte Ramon Berenguer, Cap d'Estopes, i n'explica la llegenda. Barreiros s'encurioseix amb “la capilla titulada de los cuatro mártires, donde yacen los cuerpos de estos santos, cuyos nombres no me supieron decir”. Joly es meravella de trobar “una cruz de plata de la altura de un hombre”. Jean François Peyron, diplomàtic francès, l'any 1772, es fixa en “una soberbia imagen de la patrona, de plata maciza”¹⁷. Zamora descobreix amb sorpresa la cadira de Carlemany, “la silla de grandes peñas que hay detrás del altar y a la que el obispo sube a entonar el Te Deum y otras ceremonias de iglesia”. Davillier parla de la porta dels Apòstols, ornada amb estàtues de terra cuita, i la confon amb l'entrada principal del temple. Schultz s'estasia

¹⁵ MIQUEL, Francesc A. (Eufemià Fort i Cogul), *Viatge a Catalunya d'un conseller del rei de França*, Rafael Dalmau, editor, Barcelona, 1967.

¹⁶ SILHOUETTE, Etienne, *Voyage de France, d'Espagne, de Portugal et d'Italie*, Martin, París, 1770.

¹⁷ PEYRON, Jean François, *Nouveau voyage en Espagne*. Ginebra, 1780.

davant de la custòdia, i sosté que “potser és l’obra més grandiosa que l’art de la joieria ha produït en l’Edat Mitjana”¹⁸.

Cap dels viatgers antics no parla del Tapís de la Creació, perquè durant segles no es trobava en les millors condicions per ser vist. Hem d’arribar al 1954 perquè Mary Hillgarth en faci el panegíric i afirmi que és “el tresor menys comú i més valuós” de la seu. Per aquella època, l’alemany Richard Kaufmann el veu encara penjat a la paret de les Sales Capitulars i considera que és “una de les obres d’art d’Occident més dignes de ser vistes”¹⁹.

Ja en els nostres dies, el filòsof George Steiner s’emociona davant l’estàtua jacent de la comtessa Ermessenda, afirma que és “un dels cims absoluts de l’art gòtic i de l’art en general” i descriu així la impressió que l’ha colpit: “Tallat en alabastre, el rostre de la comtessa és el rostre de la son, el de la grata solemnitat del repòs sota les parpelles closes, entremig de la boca que encara sembla alenar i que insinúa un esbós de somriure. Però somriure potser no és la paraula correcta. És de l’interior de la pedra tallada d’on sorgeix un secret de llum. L’economia de les línies, l’antinòmia d’abstracció sensible, fins i tot sensual, no tornarà a ser igualada fins a Brancusi. Si la bellesa absoluta és la convidada de la mort, aquesta figura de Morell n’és sens dubte la prova.”²⁰

De tots aquests tresors i de molts altres que s’exhibien a la seu l’any 1937, quan, suprimint el culte catòlic, s’havia convertit el temple en un museu del poble, en va fer una lectura cruel l’intel·lectual belga Denis Marion, de pas per Girona cap al II Congrés Internacional d’Escriptors Antifeixistes de València. Tot i admetre que la catedral posseïa “un tresor artístic d’una bellesa incomparable”, va sentenciar que “l’església ha comès, en conservar les riqueses, els abusos de confiança més monstruosos”²¹.

¹⁸ SCHULTZ, Ferencz, *Gerona*, Leipzig, 1868.

¹⁹ KAUFMANN, Richard, *Donde se baila la sardana*, Círculo de Lectores, Barcelona, 1970.

²⁰ STEINER, George, *Errata*, Ed. Siruela, Madrid, 1997.

²¹ MARION, Denis, “Tres días en Madrid”, dins *II Congreso Internacional de Escritores Antifascistas, vol.III*, Laia, Barcelona, 1979.

1.3.- La nau

1.3.1.- L'alçada i l'amplada

Tots aquests objectes tan minuciosament observats es troben sota la nau del temple, però, curiosament, no tots els visitants interessats pels detalls es fixen en les característiques de la nau. Alguns, naturalment, no poden fer-ho perquè en el moment de la seva visita la volta encara no existeix o és a mig cobrir.

L'any 1785, Zamora es limita a dir que “la iglesia catedral es de una sola nave, magnífica y sólida”. Dotze anys més tard, el 1797, l'andalús Nicolás de la Cruz Bahamonde afegirà que “es una nave que tiene treinta varas de ancho y por consiguiente una elevación y largo correspondiente”²². Laborde, tres anys després, serà molt més precís: “Aquesta església només té una sola nau, dintre de l'estil gòtic. Hom queda admirat per l'atreviment de la seva construcció, té 71 peus d'amplitud, 160 de llargada fins al presbiteri i 189 fins a l'altar major”. L'any 1931, l'escriptor peruà Federico Mould Távora es mostra molt suspicac davant d'aquestes xifres: “La catedral es uno de los notables templos góticos conservados de España. Dicen que su bóveda es la más ancha de la Cristiandad (22 metros más o menos), pero es necesario tener mucha fe para creer semejante cosa”²³. Hillgarth, en canvi, accepta que “tot i que potser hi va haver massa arquitectes, van aconseguir construir la nau més ampla d'Europa”. En un manual per a viatgers de 1845, Richard Ford havia dit que la nau era “senzilla i grandiosa”²⁴. En un reportatge de 1983, el periodista Arcadi Espada afirma que és una nau “infinita i perfecta”²⁵.

Aquesta nau és objecte d'atenció especial per part d'arquitectes i artistes.

Antoni Gaudí va visitar la catedral l'any 1901, poc abans d'emprendre la restauració de la seu de Palma de Mallorca. Segons les proves aportades per Joaquim Español, la nau li va provocar un sentiment d'animositat, a causa de

²² DE LA CRUZ BAHAMONDE, Nicolás, *Viaje de España, Francia e Italia*, vol. I, Madrid, 1806.

²³ MOULD TÁVORA, Federico, *Viajar...* Librería Española, Barcelona, 1933.

²⁴ FORD, Richard, *Manual para viajeros por Cataluña y lectores en casa*, Ediciones Turner, Madrid, 1983.

²⁵ ESPADA, Arcadi, “Girona”, a *El Món*, Barcelona, 24 juny 1983.

la seva “temeritat estàtica”²⁶. D'altra banda, Jordi Elias reporta que l'arquitecte es va sorprendre per “l'audàcia de la primera columna del deambulatori, altíssima i suportadora de dues pressions diferents no contrastades” i va afirmar que es tractava d'un “veritable miracle de la mecànica”²⁷.

A partir de 1950, va visitar reiteradament Girona l'arquitecte italià Alberto Sartoris, i va signar a la revista italiana *Número* un article amb aquest judici sobre el “model de ciència i d'audàcia” que era per a ell la catedral de Girona: “El seu efecte d'extraordinària potència només és fruit de la simplicitat, de la sobrietat i del rebuig de les impressions fàcils. La seva nau és una de les més grans del món. La seva planta és d'una regularitat perfecta, un pur rectangle; la immensitat d'aquest espai misteriós només es pot parangonar amb la basílica de Constantí i sols és superada per la de Sant Pere de Roma. La catedral de Girona ofereix una plàstica arquitectònica única a Europa, originada per la ideació majestuosa de masses severes, per la deducció lògica d'exactes fórmules estructurals, per una fèrria disciplina constructiva aliada amb la més honesta fantasia creadora.”²⁸

En unes declaracions posteriors a la revista gironina *Vida catòlica*, Sartoris encara va afegir: “La catedral de Girona és una de les més belles que conec. Mai no em cansaré d'admirar la seva perfecció, la seva simplicitat. Estèticament i estructuralment està lligada a la imatge viva d'una catedral moderna. En efecte, no amaga res de la seva estructura, i la seva esplèndida anatomia revela tota la potència de la seva radiant serenitat.”²⁹

Al final de la dècada dels 50, va visitar Girona l'escultor Eduardo Chillida. Anys després, en una entrevista periodística, va dir que “els espais interiors més impressionants que he vist a la meua vida són Santa Sofia de Constantinoble, el Panteó de Roma, Santa Maria del Mar de Barcelona i la catedral de Girona”³⁰.

²⁶ ESPAÑOL, Joaquim, *Girona. Anatomía de la ciutat històrica*, Edicions Lunweg, Barcelona, 2003.

²⁷ ELIAS, Jorge, “El viaje de Gaudí a Gerona”, a *Los Sitios*, Girona, 10 març 1957.

²⁸ SARTORIS, Alberto, “Urbanística di Gerona” a *Número, Arte e Letteratura*, Florència, gener 1951.

²⁹ ARAGÓ, Narcís-Jordi, “Alberto Sartoris en Gerona”, a *Vida catòlica*, núm. 162, Girona, maig 1953.

³⁰ PERMANYER, Lluís, “Chillida en la intimidad”, a *La Vanguardia*, Barcelona, 19 novembre 1989.

A més de sorprendre els arquitectes i els artistes, la nau també enlluerna els escriptors en les seves visites ocasionals a Girona. José Zorrilla, en evocar la seva estada a la ciutat l'any 1881, recorda “aquella catedral originalíssima por su atrevido enbovedado”³¹. Emilia Pardo Bazán, segons sabem per Carles Rahola, “estigué unes hores a Girona i va posar-se a resar, una tarda, en l'ombrívola solitud de la catedral”³². Federico García Lorca, el 1925, va escriure una postal a Manuel de Falla per dir-li: “He pasado una magnífica Semana Santa, con oficios en la catedral de Gerona”. Lope Mateo, l'any 1959, va escriure que “es una maravilla contemplar el alto y ancho espacio catedralicio de una sola nave, por donde parece como si la paloma simbólica del Espíritu pudiera volar mejor”.

La nau va engrescar, sobretot, dos visitants d'excepció. L'any 1905, Joan Maragall va afirmar: “No crec que mai hagi vist una volta tan alta: com si després d'ella ja no pogués venir sinó la del cel”. L'any 1912, Santiago Rusiñol va constatar que “en la nau n'hi ha tanta, de pedra, i és tan alta, que no sembla un arc, sembla un buit”.

1.3.2.- *El cor i l'orgue*

Però la bellesa de la nau té un destorb i una nosa. El primer a advertir-ho és potser Nicolás de la Cruz Bahamonde, l'any 1797: “Si no tuviera el coro en medio, que lo afea, sorprendería a cualquiera este soberbio edificio”.

L'any 1843, un viatger anònim publica a París la crònica del seu viatge a Espanya i insisteix en termes molt durs en el mal d'ulls que li han fet l'orgue i el cor: la catedral “és vasta i bella, però espatllada pel cor emplaçat encara al mig de la nau. Aquest cor, encara que modern, és el més ridícul de tots els que hem vist: sembla de cartró, i és surmontat per uns tubs d'orgue pintats i daurats amb el pitjor mal gust”³³.

Gaudí, segons diu Jordi Elias, també “desde el primer momento declaró que le disgustaba el coro, situado en el centro de la nave, en donde estor-

³¹ Tots els autors que s'esmenten a partir d'ara sense referència bibliogràfica es troben ressenyats a la bibliografia del capítol “El Gironès” de ARAGÓ, Narcís-Jordi i VILALLONGA, Mariàngela (eds.) *Atles literari de les terres de Girona, vol. II*, Diputació de Girona, 2003.

³² RAHOLA, Carles, “Interpretacions literàries” a *L'Autonomista*, Girona, 10 gener 1936.

³³ ANÒNIM, *Voyage en Espagne*, Imprimerie de H. Fournier, París, 1843.

baba para la visualidad y la colocación cómoda de los fieles”. Sartoris, en les declaracions de 1953, es lamentava: “Llàstima que la situació del cor i de l’orgue anul·li en gran part la funció i l’amplitud de la nau única al món, a la qual haurien de restituir-se les dimensions veritables”. No va ser menor el lament de Chillida: “De seguida em va cridar l’atenció l’orgue. Jo ja sabia que aquell espai és el més ample del gòtic europeu (...) Aleshores, en veure aquell orgue, realment em va fer mal i vaig pensar: quina pena que sigui així. Aquest volum està trencant tot l’espai de l’edifici.”³⁴

Hillgarth sosté que “el turista entès, dempeus al lliandar de la porta Oest, desitja que la catedral sigui una mica més estreta o força més llarga. Aquesta impressió es deu al fet que, tal com passa a Barcelona, el cor es troba al mig de la catedral. Però aquí hi ha naus laterals, i el sentiment de decepció només s’esvaeix quan s’arriba a l’altar major i sorgeix l’absis, les voltes corbades del qual es descomponen en ondulacions perfectes”.

1.4.- La façana i l’escalinata

Si la nau suscita l’admiració general, els comentaris sobre la façana són més crítics.

L’any 1785, Zamora diu que “no está suficientemente arreglada”. D’altres la despatxen amb adjectius poc compromesos –“recarregada”, “alterosa”, “híbrida”– o arriben a dir que és “de molt mal gust”. Només el periodista Francesc Salvà Miquel, l’any 1965, en fa un elogi rotund: “Una fachada barroca en que parece que la piedra se ha hecho movimiento y se hiciera agua para poder caer, saltar, volcarse sobre la cascada de anchos y ennegrecidos peldaños”. De fet, més que de la façana, fa l’elogi de l’escalinata. I és que davant de l’escalinata tothom es rendeix. Zamora la qualifica de “magnífica y excelente”; Laborde, de “majestuosa i superba”; Schultz la compara amb la de la Trinità del Monti de Roma, però la troba “més perfecta i més bella”. El geògraf Maximilian Sorre parla d’una “graonada monumental”, i Eugeni d’Orsl, d’una “graonada fantasmagòrica”. Mary Hillgarth la troba “impressionant”, però lamenta que la plaça d’on surt no sigui més espaiosa. L’arquitecte nord-americà Lars Lerup, en canvi, sosté que la gràcia de l’es-

³⁴ FALGÀS, Jordi, “Eduardo Chillida, compositor de les tres dimensions”, a *Revista de Girona*, núm. 148, Girona, setembre-octubre 1991.

cala rau en el fet que “omple la plaça sencera, deixant espai només per a carrers estrets”. Aquest professor de la universitat de Berkeley, en un article de 1987, descriu així la impressió que li va produir: “La sensació del seu volum extraordinari ens va deixar bocabadats. Per un moment vam ser uns nens en companyia d’un gegant.”³⁵ Rafael Ballester sosté que la façana “és una cosa petita entre dues enormitats, el gòtic i l’escalinata”, i que “això des del punt de vista turístic és suficient perquè algú passi l’Atlàntic en avió sols per veure-ho”. Alexandre Bulart, l’any 1928, va deixar escrit que el qui contempla aquesta escala “sent com si la sang se li glacés i el pensament se li anés enlairant, transportant-lo a èpoques d’esplendor i de colpidora vitalitat”³⁶.

2.- LA CREACIÓ LITERÀRIA: NARRADORS I POETES

Més enllà dels qui només han tingut de la catedral la visió fugaç del viatger, hi ha els escriptors que l’han contemplat sense pressa durant anys o potser tota la vida. Són els poetes que l’han transfigurat amb les seves visions líriques, els narradors que n’han descobert els secrets més sensibles, els novel·listes que han confegit entorn d’ella la trama dels seus arguments. Només ens hi referirem de passada, perquè ja els hem estudiat amb detall en el capítol “Els temples” de l’*Atles Literari de les terres de Girona, vol.II*, però serà bo de comprovar fins a quin punt es reproduïxen i es renoven, en la veu de poetes i prosistes, els mateixos elements i àmbits que fins ara hem considerat com a objecte de la contemplació dels viatgers.

2.1.- La silueta

La silueta de la seu en el punt més alt de la ciutat és, com en el cas dels viatgers, una imatge constant entre els literats.

³⁵ PLA, Arcadi, “Les escales de la catedral vistes per Lars Leroup”, a *El Punt*, Girona, 12 abril 1987.

³⁶ Algunes de les citacions d’autors viatgers, així com les seves referències bibliogràfiques, han estat extretes de GARCIA MERCADAL, J., *Viajes extranjeros por España y Portugal*, Junta de Castilla y León, Salamanca, 1990, i de CLARA, Josep, “Girona vista pels viatgers estrangers”, a *Revista de Girona*, núm. 149, Girona, novembre-desembre 1991.

Joan Agut diu que la catedral “sembla un castell greu i circumspecte”. Lluís G. Pla diu que té “l’aire del pastor d’un ramat”. Miquel de Palol creu que “sembla un monjo sobre l’horitzó”. Salvador Sunyer la veu com una mare que “vigila l’espletar de la fillada”. Agustí Cabruja la veu “com una reina” amb un imperi que “viu de genolls als seus peus”. Maria Àngels Vayreda la compara amb una “branca florida”. Joan Maria Feixas la veu de nit com “una llàntia sempre encesa”. Fèlix Graells la “divisa en llunyania / com una torxa de guspies d’or”. Octavi Saltor la contempla “com un tabernacle en el cor de la ciutat”. Josep Pujol, com “una cirerota pesant damunt el pastís del barri vell”. Margarita Colom, “com una nau eterna” que solca l’oceà de l’espai. Dídac Faig, “com un alè que fos de Déu mateix”.

2.2.- Els tresors

També els literats, com els viatgers, han de descobrir els tresors de la seu enmig de la foscor. Josep Pla ho constata: “La catedral més aviat és fosca.”

A diferència dels viatgers, però, els literats no es fixen gaire en l’altar major; ressegueixen, en canvi, les capelles laterals i es deixen fascinar pels sepulcres. El de Ramon Berenguer, Cap d’Estopes, amb el falcó llegendari, mereix una prosa de Josep Carner, un romanç de Melcior Font i un poema de Pere Ribot. El de Bernat de Pau, un sonet de Carner; el de Berenguer d’Anglesola, un relat de Josep Pujol. Les fosses dels prelats, uns versos de Pere Ribot; la tomba dels Quatre Sants Màrtirs, una carta de Rafael Masó.

Josep Tharrats dedica un sonet a la custòdia gòtica i al seu artífex. Antoni Porpetta evoca en uns versos la monja Eude, pintora del còdex del Beatus.

El Tapís de la Creació, desconegut per als viatgers, inspira poemes a Josep Tharrats, a Pere Ribot i a Susanna Rafart. Dídac Faig li ofrena una corona de set sonets. A Rafael Ballester li sembla bizantí i persa alhora, “com si Heracli hagués convertit al cristianisme la Pèrsia sassànida”. Narcís Comadira el considera “el manuscrit rosegat que guarda el secret de Girona”. Miquel Berga diu que el tapís “conté la memòria del temps”, i Arcadi Espada el veu com “un joc de l’oca còsmic i definitiu”. Cristina Peri Rossi l’utilitza com a fil conductor de la novel·la *La nave de los locos*. El seu protagonista, en veure’l tan ordenat enmig del caos del món, exclama: “En telas así se podría vivir toda la vida.”

2.3.- La nau

Sota la volta de la seu s'hi congrega una legió d'escriptors, a més dels ja esmentats Maragall, Rusiñol, Zorrilla, Pardo Bazán o García Lorca. Josep Pla nota que el seu esperit “es posa en contacte amb una força d'una potència que fa esborronar”, i sent “una necessitat d'abaixar la veu, per no dir una necessitat de callar”. A Prudenci Bertrana, la nau li produeix “la rara impressió de tornar-se una volva”.

A Joan Mínguez i els seus companys, la volta “els deixa aclaparats”. A un personatge de Víctor Català li encomana “una gran basarda”. A un altre de Rafael Gay de Montellà “li fa l'efecte d'una caverna misteriosa”. A Comadira “la catedral el pren i un malefici / es posa imperceptible en els seus ossos”. A Antoni Puigverd li retorna, amb el record, la por que hi passava de petit. Per a Josep Maria Espinàs, “la catedral de Girona deixa entendre que l'estat natural de l'home és la por”.

A Salvador Sunyer, en canvi, la nau no li fa por; hi experimenta “una estranya i tensa calma / que es fica a l'os i fa ajupir el genoll”. És la fascinació del seu caràcter sagrat: Miquel de Palol diu que “ella encara mostra la mateixa unció / de la fe d'abans amb què fou creada”. La fe que evocuen els versos de Pere Ribot: “Del ventre de la volta fecund engendres fills / a la fe, l'lar de Déu...” Per a Tomàs Roig i Llop, aquesta volta, “talment sostinguda només pel respir de Déu”, és una “triomfal arquitectura feta oració per l'home”. Salvador Sunyer s'hi troba sol davant del més enllà i es pregunta: “Deu ser això, potser, la vida eterna?”

Els finestrals, que trenquen amb la seva llum la foscor de la seu, es fan presents en la memòria de Josep Pla: “Quan recordo el color dels vidres de les altes finestres de la catedral de Girona, tinc la sensació d'haver vist una llum de paradís.” Aquells vitralls i els seus sants han inspirat un tríptic de sonets a Camil Geis, sengles poemes a Josep Tharrats, Lluís G. Pla, Dídac Faig, Margarita Colom i Maria Rosa Font, i un haikú a Josep Navarro Santaaulàlia.

Dins la nau de la catedral, els novel·listes hi fan passar de tot. *L'estudiant de la Garrotxa* de Josep Berga i Boix s'hi perd hores i hores entre la reflexió i el somni. *El vagabund* de Bertrana s'hi fica a la tarda, quan els canonges han eixit del cor i l'han deixat lleugerament perfumada d'encens. Un personatge de *Girona 1900*, de Rafael Gay de Montellà, hi entra cada matí per oir la missa primera. Els vencedors de la Guerra Civil hi canten el Te Deum a *Un millón de muertos*, de Josep M. Gironella. En el relat *Assassinat a la missa*

del Gall, de Miquel Fañanàs, un home comet un crim sota la volta del temple i més tard és descobert allà mateix. I encara hi succeeixen els fets misteriosos que alguns narradors associen a la fi dels temps.

2.3.1.- *El cor i l'orgue*

Josep Pla s'afegeix a les crítiques dels viatgers quan es refereix al cor i l'orgue, que abans “era de guix, d'estil abarrocat, i ara és de fusta i sembla una caixa de panses”. Els poetes, en canvi, s'embadaleixen amb el so que fa, com Salvador Sunyer: “L'orgue encara remou la baluerna. / T'escoltes tu mateix i el cor et fa / com d'eco, de record i de llanterna.” En dos sonets, Josep Tharrats sent glatir l'orgue amb les melodies de Bach: “dins la seu has plasmat mon somni d'or / i has dut la pau a l'ànima inquieta.” La protagonista de la novel·la *El apocalipsis*, de Josep M. Gironella, fa un concert d'orgue a la catedral i omple l'espai amb les fugues de Bach, els sentiments de Pergolesi i la música de rock de la seva pròpia collita.

2.4.- *La façana i l'escalinata*

A Josep Pla, la façana de la seu el “deixa fred”. A Margarita Colom, en canvi, li vénen ganes d’“escalar la façana, els capitells, / ascendir per la pedra desgastada / i deixar que reposi la mirada / pels frontons, les cornises, els cairrells...”

Com diu Jordi Dalmau, l'escalinata és una façana “noranta vegades subratllada”. Aquest conjunt, que a Pla li causa “una impressió d'aparatositat superficial”, suposa, en canvi, per a Josep Vicente, “el cop de pedra visual més potent que hom pot ensopegar en una àmplia rogalia, ben bé fins a Roma”. Comadira diu que es tracta d'una escala devoradora, una “presència implacable de pedra que ofega i que incita a pujar amunt per trobar aire”. Tanmateix, per a Ruyra, “l'esperit s'afadiga només de concebre l'intent de pujar-la”; confessa no haver vist “enlloc del món una escalinata tan colossal” i li sembla “una obra feta per a éssers més forts que els humans”. Ribot la compara amb la bíblica graonada del profeta: “Domines la ciutat i tota arquitectura, / escala de Jacob.” Per a Joan Manuel Casademunt, l'escalinata és “la que separa la glòria de l'abim: / el dubte deixa enrere; la fe l'espera al cim”. Joan Badia imagina l'escalinata infinita “com el desig turgent d'arribar al cel”; també Josep M. López Picó diu que el desig gironí “ha graonat escales / que el somni ele-

vin al replà del cel”. Josep M. Gironella assegura que, per als creients, “esa plataforma única en el mundo trepa hasta las estrellas”.

Benito Pérez Galdós fa de l'escalinata l'escenari del tercer acte del drama *Gerona*, amb l'enfrontament del metge Nomdedéu i el general Álvarez de Castro. A l'episodi novel·lesc del mateix títol, el governador també apareix “en lo alto de la gradería” per organitzar els socors als ferits escampats pels graons. És una escala per als grans esdeveniments: Tharrats i Narcís Masó hi evoquen en vers la baixada de la processó de Corpus, mentre Roig i Llop hi descriu en prosa la pujada de la del Divendres Sant. Però és també el teló de fons ideal per a les fantasies i els somnis: Natàlia Molero hi veu pujar, en un conte, “dues fileres llarguíssimes de dones” vestides de negre i amb el rostre ocult sota grans mantellines, mentre que Eugeni d'Ors veu com “por esta escalera de la catedral bajan a mí las que podría, con palabras de Quevedo, llamar las frías, desangradas sombras muertas”.

La façana i l'escalinata es coronen amb el campanar. Poetes com Ribot, Valeriano Simon i Rafael Manzano l'han comparat amb un cedre o un avet, un guèiser o una espasa. A dalt del cloquer, com diu Margarita Colom, hi ha, “ert i ben sol / un àngel que batega dins l'aire”. Segons Josep Fontbernat, és un àngel que “ha caigut del cel”. Segons Joan Manuel Casademunt, és “un guaita fidel”. Segons Bertrana, “simbolitza la fe”. Segons Tomàs Garcés, “sembla una torxa atíada pel vent”. L'àngel protagonitza un capítol sencer de la novel·la *Ciutat petita i delicada*, de Jaume Ministral, i el relat *Mutació* de Jordi Arbonés.

3.- EPÍLEG: JOSAFAT I LA FI DEL MÓN

La catedral és infinita, inesgotable. Caldria encara dedicar l'atenció a la literatura que han generat l'absis i la bruixa, el claustre i la verge de Bell-ull, la porta dels Apòstols i la del claustre que dóna a Montjuïc. I cloure l'itinerari amb el vol sonor de les campanes, evocat per Berga, Ruyra, Bertrana, Rahola, Pla, Víctor Català, Gironella, Comadira... No acabariem mai.

Per tancar aquest conjunt de paral·lelismes entre les impressions dels viatgers i les dels literats, comptem amb un text paral·lel a la visió de la seu que va tenir Denis Marion quan la va trobar convertida en un museu del poble, durant la Guerra Civil. Es tracta d'un poema de Rafael Vilà i Barnils en el qual la patètica visió del temple profanat dóna pas a un acte de fe en la permanència del seu veritable destí: “La volta del neguit escup goteres; / la pica és buida / i l'Home de la Creu, eixut, hermètic. / L'orgue s'ha tornat mut, / el tapís, un parrac, / i el finestral pintat, un cop de pedra / des d'on s'aboca el cel / cercant el xiscle / llunyà d'una protesta. / Però, al banc / del racó més

solitari, / encara hi som nosaltres. / Encara hi som! / Vora l'absis, al cor, / a l'ara d'alabastre, el verb és nostre. Nostre !"³⁷

Però no podríem acabar aquest recorregut sense aturar-nos un moment en uns episodis novel·lescots directament lligats a la catedral: la història del campaner Josafat i els diversos relats que escenifiquen la fi del món a Girona.

La singularitat i la importància de *Josafat*, la novel·la de Prudenci Bertrana, rau en el fet que la catedral hi és omnipresent, però no sols com un grandios decorat, sinó com un personatge més, que intervé constantment en l'acció i la condiciona. Sense aquest tercer protagonista, la història dels altres dos no tindria sentit o en tindria tot un altre. És la presència de la catedral la que s'interfereix en la relació de Josafat amb Fineta i converteix el desig en temptació i la seva satisfacció en pecat. És a través de la catedral que es fa patent el sentiment de culpabilitat que desencadena la tragèdia final. La catedral intervé constantment en l'acció i per fi s'adreça directament a Josafat i li parla com ho faria un personatge real: "Has contaminat la casa del Senyor... Arrepenteix-te, demana perdó, Déu te mira."

També la fi del món imaginada per alguns narradors va lligada estretament a la catedral. En el relat de Joaquim Ruyra *La fi del món a Girona*, la multitud espaordida es refugia a l'escalinata de la seu, que es manté dempeus, mentre al seu voltant, assetjades per l'aigua, cauen les cases, les muralles i "tot s'esgavella amb sorda remor". En la novel·la *Per a qui es baten els ous*, de Xavier Coromina, centenars de persones són devorades sota la nau de la seu per una plaga de cucs mutants. En el conte de Carles Vivó *El gall de la missa del Gall*, les parets del temple es desfan i la volta s'esmicola com si fos de sucre mullat. En la paràbola *El retorn a la lluna*, de Lluís Bosch Martí, la ciutat sencera és submergida a les aigües desbordades dels rius i només els que entren a la catedral se salven de l'onada gegantina perquè la seu s'alça de terra i es posa a volar per l'espai infinit del cosmos. En la novel·la *Fred negre*, de Martí Masferrer, Girona s'enfonsa per una explosió radioactiva, i la científica encarregada d'investigar les causes del desastre contempla com, darrere les cases desertes del riu, s'hi alça una església monumental. En el relat irònic *Ecsgirona i jo*, de Josep M. Fonalleras, explota una central nuclear instal·lada arran de l'Onyar, i els supervivents, que malviuen a les clavegueres, surten de tant en tant per veure "un enorme edifici que domina el desert": la catedral.

La imatge recurrent d'aquests relats es correspon d'una manera molt precisa amb la imatge del començament: la de l'església de Santa Maria "sus alt al cap de la ciutat", tal com la va veure fa vuit segles Bernat Desclot. En el vers d'un sonet, Josep Tharrats va adreçar al temple aquesta invocació: "Seu, jo no existiré i tu romandràs." A l'hora final, és la ciutat sencera la que deixa d'existir, però la catedral roman incòlume i immutable, investida d'una força sobrehumana, immortal per damunt dels anys i dels esdeveniments.

³⁷ VILÀ i BARNILS, Rafael, "Permanència", dins *Tarregada d'alzina*, Arbúcies, 1983.